

Олег Єгрешій

Спроба «епістолярного» відтворення соціального портрета «малої людини»: релігійний аспект

Дослідження портрета «малої», «непримітної», «забутої істориками» людини, яка опинилася віч-на-віч із суворою дійсністю радянського минулого, перебуваючи у місцях депортації на Далекому Сході. Уміщено уцілілий лист сина греко-католицького священнослужителя – Любомира Сірецького, адресований невідомій особі під іменем Віра. Відтворення портрета сприятиме збереженню пам'яті про невідомих «малих»/«Великих» українців, які з гідністю несли свій життєвих хрест і попри складні суспільно-політичні обставини залишалися собою.

Ключові слова: епістолярій, «мала» людина, методологія, історична пам'ять, родина священника А. Сірецького

Людина постмодерної доби, без сумніву, живе у дуже прагматичний період. Історична наука, на наш погляд, покликана йти в руслі тенденції цієї пори, відповідати на запити часу, давати відповіді на насущні питання, що постають перед нинішнім суспільством. Уважаємо, що історія повсякденності, як окремий напрям в науці, є максимально наближеною до вирішення цих проблем, адже безпосереднім предметом її дослідження постає якраз конкретна людина у широкому її пізнавальному вимірі. З її неповторним внутрішнім світом, зовнішнім середовищем (соціальним антуражем), побутом, ціннісними характеристиками, зацікавленнями, контактами з іншими людьми, виживанням в умовах різних історичних часових відтинків.

Одразу ж постає резонне питання – способи вивчення повсякденності, різновид історичних першоджерел, які характеризують людину. Очевидно, першорядними тут видаються періодичні видання, а також, поза всяким сумнівом, епістолярій. Адже періодика (при уважному її прочитанні) дає можливість збагнути простір людського буття через уміщення статей з побутової тематики, реклами, світу торгівлі, мистецтва, політики, соціально-економічних відносин, релігії. Аналіз цих публіцистичних творів дає можливість вивчати ментальність доби, дати випуклу різносторонню характеристику історичної людини.

Особливий вид першоджерел – епістолярій. Адже йдеться про «рукотворні» джерела, а не про «плід газетної верстки». Епістолярій дає спромуго «побачити досі не побачене», адже почерк, авторські акценти,

підкреслення, окремі скорочення, «архаїка висловлювань», дубляж слів, виставлення лапок, авторські виправлення, вживання латинізмів, запозичення термінів з інших наук часом говорять про автора, його внутрішній світ глибше, аніж, власне, сам зміст листів, його тематичне навантаження.

Відома українська дослідниця історії повсякденності, вінничанка Ольга Коляструк вказує на репрезентативність першоджерел цього історичного напрямку. Такі першоджерела, на її думку, мають «спонтанний» характер, довільне формулювання, виразно суб'єктивне забарвлення і створені на розсуд автора. Его-документи (щоденники, листи, нотатки для пам'яті) створені суголосно настрою автора, відповідно до його оптики бачення подій. Міра узагальнень, припустимих екстраполяцій на підставі цих свідчень має ґрунтуватися не тільки на чисельно представницькому масиві, а й на зваженості контекстного співвідношення приватного і суспільного, одиничного і множинного¹.

За приватними спостереженнями і зауваженнями, стверджує О.Коляструк, ховається не тільки індивідуально-персоналізований зріз часу, а й відбиток громадського смаку в широкому розумінні. Головне і другорядне, свого роду, поміняні місцями, чого в офіційних документах не допускається. Нерідко у мимохідь сказаних висловах чи фразах можна вловити найточнішу оцінку досліджуваного, коли неочікувана фіксація випадковості віддзеркалює закономірність дійсності. Погляд пересічної людини, людини «із натовпу», «із середовища» вихоплює із життя такі факти, які з офіційних позицій не помічаються².

У листах натрапляємо на свідчення особисте, «зсередини», найменш підвладне кон'юктурі і диктатові ситуації, вільне від цензури. Жоден офіційний документ, з якою б акуратністю і старанністю він не складався, не відтворить справжніх переживань, настроїв, оригінальних оцінок, сумнівів чи вагань, як це демонструють матеріали епістолярного жанру. Саме у конфіденційних документах люди фіксують свої рішення, незгоду, а іноді й потаємні гадки.

На часі – комплексна реконструкція історії. Адже поза увагою «подієвої» історії (військової, політичної, дипломатичної) залишаються її буденні, побутові деталі, суб'єктивні особисті барвники. Водночас етнограф звертається переважно до предметно-речових характеристик людського світу, що матеріалізують духовні і матеріальні цінності суспільства, залишаючи осторонь канву подій, явищ, фактів реальної історії. А біограф обіймає у своєму дослідженні певну долю, не завжди

подаючи панораму епохи, суспільства загалом. Історія ж повсякденності має виражений інтегративний характер. Її цікавить і вплив різнорідних подій на повсякденне життя людей і побут, і ментальність часу, і стереотипи життєдіяльності³. Особливого значення, за словами згаданої вище О.Коляструк, набуває історія повсякденності у переломні епохи, коли відбувається перехід до нових норм і стандартів життя або формується культура опору нонконформізму нав'язуваним цінностям/псевдоцінностям. Зміщуються акценти зі стандартного, поширеного, пересічного до особливого, унікального, що також є чинником. Історика повсякденності цікавить, як люди самі оцінюють своє життя, самих себе, як вони співвідносять себе з імперативами суспільства і до яких вчинків і дій вони спроможні за пропонованих обставин. Повсякденна історія дослідниками прочитується у двох площинах, які умовно можна назвати «технологією життя» або рівнем життя (що їсти, як одягтися, де жити, чим пересуватися чи послуговатися у праці і дозвіллі); та «аксіологією життя» або «стилем життя» (сенсово-смісловне наповнення, система життєвих орієнтирів – як і заради чого жити: цінності, мораль, звички, пріоритети). Саме екзистенційні виклики-відповіді повсякденності дають можливості інакше побачити історію⁴.

Відомий київський історик повсякденності – Олександр Удод, означаючи методологічні проблеми історії повсякденності, аналізує бачення російського філософа міжвоєнної Л.Карсавіна стосовно дослідження цього напрямку. О.Удод узагальнює, що історія повсякденності – це, перш за все, процес олюднення побуту, психологізація щоденного життя, ставлення людини до побутових проблем, до влади, держави і суспільства загалом через призму особистісного сприйняття умов життя. Саме ж «матеріальне, – перецитовує Л.Карсавіна О.Удод, – саме по собі, тобто у своїй відірваності не важливе». Водночас, побут, матеріальні умови повсякденності «виражають, індивідуалізують і моральний стан суспільства, і його релігійні чи естетичні погляди, і його соціально-економічний лад»⁵. Запропонований Л.Карсавіним підхід, на думку О.Удода, спонукає істориків при дослідженні країни певного періоду показати спочатку, як жили люди (на рівні конкретних особистостей), що їх оточувало, як еволюціонувало повсякденне життя, а згодом роз'яснити взаємозв'язок з економічним та політичним життям, щоб вийти на світоглядні висновки щодо гуманності (антигуманності) того чи іншого суспільства. Доля людини, слушно підсумовує О.Удод, – це найоб'єктивніший критерій гуманності держави⁶.

Дніпропетровський історик Віталій Підгаєцький (нині – покійний), що оперував свого часу терміном «мікроісторія», у формі дайджесту виокремив найбільш засадничі висловлювання як вітчизняних, так і зарубіжних авторів щодо завдань, які ставляться перед історією повсякденності. Заїмпонували, зокрема, вирази Джованні Леві: «Мікроісторія означає не розглядання дрібниць, а розглядання у подробицях»; Юрія Безсмертного: «Головні відмінності мікроісторії – не у вузько локальних рамках аналізу, але у значному збільшенні кількості, що аналізується, «параметрів» людської поведінки. Об'єкт мікроісторії специфічний не лише своєю неповторністю, але й особливо багатим змістовним наповненням. Мікроісторія виступає у даному сенсі не як «розглядання дрібниць», а як засіб одержання нових знань про індивідуальне і унікальне»; Карло Гінзбург, Карло Поні: «Проблема, таким чином, полягає у тому, щоб з маси доступних даних вибрати виразні і значущі випадки»⁷.

Запропонований нижче лист, який ніде не друкувався, написаний, так би мовити, «малою людиною» (тобто людиною, яка залишилася невідомою широкому загалові. З іншого боку, ступінь «малості» людини також дискусійний, адже, мабуть, лише Господь знає, хто «малий», а хто насправді «великий») у перший рік депортації на Далекий Схід (1950 р.). Того року, у травні, родину підпільного греко-католицького священника Антіна Сірецького (самого ієрарха, його дружину Софію, сина Любомира, юриста за спеціальністю, дочку Марію) було депортовано у Хабаровський край, де родина прожила понад 13 років. Листування з родичами (братом Ярославом, також підпільним священнослужителем, що опинився у в'язниці в Мордовії, далекими родичами, сусідами) здійснював, власне, Любомир. Листування дивом уціліло після смерті останньої представниці родини – Марії Сірецької, 2003 р.

Автор цих рядків, що також перебуває у родинних зв'язках з цією сім'єю, на суд громади представив один із листів, який видається одним із найпромовистіших і в дидактичному, і пізнавальному плані. Відчувається і «за рядками», і «між рядками» великий патріотизм, жива віра, гідність, ідейність, водночас начитаність, широка обізнаність, інтелект автора листа. На цю думку наштовхують начебто мимохідь озвучені фрази на латинській мові, уривки з творів Т. Шевченка, Л.Українки, А.Чехова, Гете та інших класиків української і зарубіжної літератури. Аналізуючи ці рядки, мимоволі доходиш висновку, що перед тобою справжній інтелігент «міжвоєнного виховання», освічена, гідна людина, яка в умовах важкого радянського повсякдення, депортації не втратила себе, залишившись вірною усталеним ідеалам.

Для глибшої передачі рядків листа, його, так би мовити, «зовнішньої» і «внутрішньої» напруги, ми умістили лист в оригіналі, залишивши авторську редакцію включно з великими літерами, трьох крапками, текстовими паузами, абзацами, архаїзмами, цитатами, запозиченнями з інших мов, навіть філологічними правками. На наш погляд, такий підхід сприятиме більш цілісному відтворенню портрета самої людини, його ментальності, вдачі, а відтак слугуватиме плеканню пам'яті про тисячі нікому не відомих осіб із схожими долями.

Панно Віро !

Пригадується мені стара життєва мудрість: «Краще пізно, ніж ніколи», коли отсе вкінці сідаю за стіл, щоби вже таки невідклично сьогодні написати Вам листа.

Хотілося би частіше поділитися думками, вийти із тісного злободенного кола на ширший простір. Ясніші, чистіші горизонти, хоча на момент залишити поза своєю вагою все дрібне, по своїй суті безумовно другорядне, що, проте, вміє й може день-удень так важко тяготіти над нами, нас безощадно поневолювати й життя наше деградувати геть аж до позему сірого й мізерного животіння. Та, на превеликий жаль, дуже рідко дається нам змога такого контакту, бо буденщина нашого вигнання тай загалом нашої системи, як на те, заповнена дрібною метушиною біля «заводження» життєвської махіни, що раз-у-раз «глохне», метушиною, що то вже наче з гори ad hoc (з лат. – «по місцю, для цього випадку, для цієї мети»). Як правило, фраза використовується для означення конкретної проблеми або завдання і не вживається в узагальнюючих цілях – О.Є.) упрянована, щоби так субтельно послідовно людину гнобити і, в результаті, її всеціло поглощувати, закріпачувати, матеріалізувати – скоріше, певніше й наглядніше, ніж могли б це вдіяти високі ідеали тяжкої індустрії, реалістичного мистецтва, чи загалом матеріалістичного розуміння історії ...

Часом бачиться мені, що та велика, невсипуча й болюча Шевченкова тривога, що «Україну злії люди присплять, лукаві, і в огні її, окрадену збудять»...може бути сьогодні тривогою також кожного з нас за себе самого, в тому розумінні, щоби та мізерна, проте hic et nunc (з лат. – тут і ніни, негайно – О.Є.) необхідна, життєва буденна суматора не заїпнотизувала нас і в гіпнозі нас не обезкрилила. В цьому теж геніальність Шевченка, що він так широко і глибоко, так

правдиво вмів охопити всі інтереси, потреби й конфлікти «мертвих, живих і не народжених земляків» ...

Щиро вдячний Вам за Вашого останнього листа, і зокрема за святочні побажання!

Ви бажаєте мені більше оптимізму, а тут мені всі дорікають, що в мене його вже забагато і що-ж буде, коли він ще збільшиться? ...

Так, «contra spem spero» (з лат. – без надії сподіваюсь – О.Є.), це велике чародійне слово, ним велика Леся Українка, й для мене дуже симпатичні люди, що обрали собі його своєю життєвою девізою. В ньому цілющий еліксир життя, рушійна життєва сила, стимул і мотор справжнього поступу й розвою, щораз нова, все інтересніша й багатша синтеза, в ньому безконечний еквівалент нашої молодості, рекомпенсат всіх життєвих утрат і заводів, від нього наче від залізного панциря відбиваються трійливі стріли зневіри, воно золотим сонцем нашого Ідеалу заєдно світить нам у сумерках життєвої мандрівки і кожний раз цілює своїми гарячими проміннями наші гіркі сльози ... Я вдячний Вам, що Ви на Свята прийшли до мене із цим словом!

Я також пам'ятаю Вас із тої принагідної зустрічі в Гаців (наскільки не помиляюся, зустрічалися ми там двічі або тричі) і ще пам'ятаю, що Ви любили «реферувати» біжучу політику. (Чи в тому було теж щось із «contra spem spero»? ...). Коли сягати ще далі в історію, трохи пам'ятаю Вас із лікарні при вул. Казимирівській у Станисл. (Івано-Франківську – О.Є.). В 1943 р., коли завідував тією лікарнею мій вуйко, К.Воев. (вірогідно, Кость Воєвідка – О.Є.), а Сл. (рідний брат адресата, Ярослав – О.Є.) лежав там хворий і та чи це були справді Ви, чи може кого другого тепер взяв я за вас, не присягнув би. Якщо напр. побачив би Вас на знімці від Вас напевно пізнав би, якщо-ждесь на вулиці в чужому місті зустрінув би – не ручу ...

Річ ясна, замало знаю Вас, щоб могли щось більше й докладніше про Ваші позапрофесійні заінтересування сказати; з кореспонденції (особливо з графологічної сторони) вношу, що любите мистецтво і стислі дисципліни. (Чи неправду говорю?)

Ось і все інтерв'ю, в загальних зарисах, що його міг би я Вам про Вас уділити (при чому маю у звичаю цілости не відкривати і все щось ще «резервувати» для себе ...) а це прошу не гніватися ..).

Жалко, що Ваше життя проходить там у такій глушці й монотонії чужини, що й рідного слова годі почути. Думка про те, що Ви не одні, що «Die Weltgeschichte ist das Weltgericht» (з нім. – історія – це страшний

суд – О.Є.), що Ви вносите Свою частину в уділ найкращих, що ні цілість, ні частина жертви не пропаща – влекшить Вам щасливо донести Ваш тягар до переможної мети. Лектура «Кобзаря» дасть Вам усе глибокий ідейний підклад і непереможний гарт, що в злучі з багатим досвідом життя і тепер і згодом, на волі, буде запорукою і невмирущим жерелом Вашої високої ідейної сили й вартости. «Да, мир всегда прекрасней, когда в нем побеждает воля к свету ! И только такая красота поистине прекрасна, которая знает все, и все таки верит. А красота, первой, самой ранней мечты, красота незнания – это лишь возможная красота». Які вони правдиві – ці глибокі слова Чехова !

Хто взняв, що кому записано в книгу його життя, і скільки відповідальності за долю світа покладено на його плечі ?

А кожний день і кожна година приносить і приносить нам багато потіхи, бо-ж по всі часи правдивою залишиться трагічна скарга Мефістофеля, що він тільки «ein Teil von jener Kraft, die stets das Bose will und stets das Gute schafft». (З нім. – «Я лише частина тієї сили, яка завжди прагне зла, але спричинюється до добра»). Від нас залежить, як ми кожночасне «das Bose» перетворимо в «das Gute» – для себе і для Своїх ...»⁸⁸.

Ми свідомо не робимо узагальнень до цієї статті, адже сам лист звучить дуже промовисто і є, на наш погляд, красномовнішим, аніж будь-який розлогий висновок. Нам також складно зазначити, чи лист знайшов таки адресата і чи автор зумів передати наболіле близькій йому людині.

Разом з тим переконані, що такі статті мають майбутнє, адже вони не просто йдуть в руслі актуального наукового напрямку – історія повсякденності, а й, що головне, відображають неповторний світ конкретної людини, яка, будемо сподіватися, уже не загубилася в «лещатах історії».

¹ Коляструк О. Документи особового походження як джерела з історії повсякденності / О.Коляструк // Український історичний журнал. – 2008. – № 2. – С. 145.

² Там само. – С. 145-146.

³ Коляструк О. Предмет історії повсякденності: історіографічний огляд його становлення у зарубіжній і вітчизняній історичній науці / О.Коляструк // Український історичний журнал. – 2007 – № 6. – С. 181.

⁴ Там само. – С. 182.

⁵ Удод О. Методологічні проблеми історії повсякденності / О.Удод. // Матеріали V Конгресу МАУ. – 2005. – С. 383.

⁶ Там само. – С.383.

- ⁷ Підгаєцький В. Мікроісторія: варіант окреслення пізнавального простору у прикладенні до історії України XX ст. / В.Підгаєцький // Матеріали V Конгресу МАУ. – 2005. – С. 369.
- ⁸ Приватна колекція епістолярної та фотодокументальної спадщини родини Сірецьких, фонд 1, справа 1 (1950 р.), арк. 4-6.

SUMMARY

Oleg Yegreshiy

An attempt «of epistolary» reproduction of the social portrait of a little man»: the religious aspect

The portrait of a «little», «obscure», «neglected by the historians» person, who faced the harsh reality of the Soviet past being in the places of deportation to the Far East is investigated. The uninjured letter of Greek-catholic priest's son Lubomir Siretsky which was addressed to the unknown person whose name was Vira is presented. The reproduction of the portrait promote the preservation of the memory about unknown «small/ «Big» Ukrainians who worthily carried their life cross, despite the difficult of social-political circumstances they remained themselves.

Keywords: epistolary, «small» man, methodology, the historical memory, a family of the priest Siretzkiy